

Recenze monografie Drápal, J., Jiříčka, V., & Raszková, T. (eds) (2021): České vězeňství. Praha: Wolters Kluwer. ISBN: 978-80-7676-066-0, 456 stran.

Petr Zeman
Institut pro kriminologii a sociální
prevenci

Početný kolektiv autorů z různých pracovišť, pod vedením editorské trojice Jakub Drápal, Václav Jiříčka a Tereza Raszková, vydal v roce 2021 monografii věnovanou podrobnému popisu stavu a vývoje vězeňství v České republice. Kniha představuje pokus o skutečně komplexní zpracování rozsáhlé, složité a mnohohvrstevné problematiky. Autoři si dali za cíl představit teoretické i praktické poznatky o vězeňství, rozebrat jeho stěžejní oblasti a poskytnout tak pokročilý vhled čtenářům, kteří se o danou problematiku zajímají. Sami nicméně v Předmluvě přiznávají, že detailní zpracování všech aspektů vězeňství by vyžadovalo ještě podstatně větší prostor (byť i stávající rozsah knihy je nemalý). Přesto monografie pokrývá úctyhodnou škálu témat od teoretičtějších až po ryze praktická. Tomu odpovídá složení autorského kolektivu, který vhodně sestává ze zástupců akademické sféry, představitelů vězeňského managementu i odborníků z praxe, pracujících s vězni v českých věznicích. Na úvod si ještě neodpustím drobnou formální poznámku, zda nebylo možné pro knihu vymyslet název, který by se neshodoval s titulem časopisu, který již řadu let vydává Vězeňská služba České republiky.

Po úvodním slovu, které připravila soudkyně Evropského soudu pro lidská práva Kateřina Šimáčková (s ohledem na hloubku obsahu lze toto úvodní slovo pokládat za plnohodnotnou kapitolu knihy), a Předmluvě z pera editorů následuje devět kapitol věnovaných jednotlivým aspektům vězeňské problematiky.

První z nich uvádí čtenáře do tématu pojednáním o filosofii ukládání a výkonu trestu odnětí svobody a roli tohoto trestu v sankční politice státu. Zároveň kapitola shrnuje vývoj vězeňství ve světě a upozorňuje na některé významné aspekty historie v této oblasti v Československu, resp. v České republice. Zde čtenáři, který prožil změnu režimu po roce 1989, může v podkapitole věnované právě tomuto období chybět hlubší pohled na proces humanizace vězeňského systému v 90. letech minulého století, který lze v rámci vězeňství pokládat za dominantní aspekt dané doby. Kapitola je zakončena dvěma texty ke specifickým problémům, a sice principu normalizace, tj. přizpůsobování podmínek ve výkonu trestu odnětí svobody prostředí, se kterým se odsouzený setká po propuštění, a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska kriminální recidivy po propuštění. Obě tyto podkapitoly by možná tematicky více slušely jiným částem knihy, ale autoři je pojali opravdu velmi stručně (přehledově), což jejich zařazení do vstupní kapitoly odůvodňuje.

Další kapitola je věnována vězeňským zařízením v České republice, a to jak z pohledu dikce právních předpisů, tak pokud jde o jejich reálnou podobu v praxi. Ostatně toto propojení informací o koncepci českého vězeňství v oficiálních dokumentech včetně právních předpisů („jak by to mělo být“) a zasvěcených informací o skutečném stavu („jak to je“) pokládám za jednu z největších předností celé knihy. Kapitola se logicky věnuje výslovně i „novince“ českého vězeňského systému, tedy pilotnímu projektu tzv. otevřené věznice fungujícímu v rámci Věznice Jiřice. Zajímavým a jindy opomíjeným aspektem je otázka vhodné architektury vězeňských zařízení, kterou se autoři zabývají i v souvislosti s původem a podobou českých věznic. Kapitulu opět doplňují „tematické“ podkapitoly věnované problematice masového uvěznění a privatizace vězeňského systému.

Kapitola o životě ve vězení popisuje režim, v němž se odsouzení během výkonu vazby, trestu odnětí svobody či zabezpečovací detence pohybují. Pro čtenáře, který nepůsobí přímo uvnitř vězeňského systému, může být velmi zajímavá např. podkapitola o sebepoškozujícím a sebevražedném jednání. K této problematice není k dispozici mnoho veřejných empirických poznatků, jistě i vzhledem k tomu, že podobnými incidenty se žádná instituce zrovna nechlubí. Seriózní výzkum tohoto tématu je proto značně komplikovaný. O to cennější jsou poznatky, které autoři do této části zahrnuli.

Jak autoři uvádějí na samém začátku knihy, za nejpodstatnější aspekt penitenciární problematiky pokládají samotné vězně, ať již osoby ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody či chovance v zabezpečovací detenci. Tomu odpovídá prostor, který v knize věnovali právě jim. Příslušná kapitola čtenáře nejprve seznamuje se základními poznatky o dopadech uvěznění na lidskou osobnost a dále se zabývá situací v českých věznicích. Popisuje strukturu české vězeňské populace a věnuje se vybraným specifickým skupinám vězňů – ženám, seniorům a mladistvým, cizincům a etnickým menšinám, osobám s duševními poruchami včetně drogově závislých či obzvláště nebezpečným odsouzeným. Za přínosnou považuji podkapitulu upozorňující na zranitelnost těchto skupin odsouzených ve vězeňském prostředí.

Osobně pokládám odborné zacházení s vězňenými osobami za vlajkovou loď každé věznice či ústavu pro výkon zabezpečovací detence. Proto oceňuji, že této problematice je v knize věnována samostatná kapitola. Neomezuje se jen na popis toho, co současný český vězeňský systém v oblasti odborného zacházení nabízí, ale srozumitelně vysvětluje důvody, proč má odborné zacházení s vězni smysl, a principy, na nichž stojí. Problematika hodnocení rizikovosti jednotlivých odsouzených (*risk assessment*) a navazující formulace optimálního individuálního programu zacházení je celosvětovým evergreenem. České vězeňství se svého času rozhodlo pro tyto účely vytvořit a využívat nástroj SARPO, jehož podoba byla a je širší odborné veřejnosti zahalena určitým tajemstvím. Kniha v této kapitole alespoň základní principy využívání nástroje objasňuje, což lze rozhodně ocenit. Význam odborného zacházení s vězni může čtenáři pomoci ještě více pochopit podkapitola o speciálních programech zacházení. Závěrečná část kapitoly zabývající se otázkou efektivity odborného zacházení s vězni je spíše nakousnutím tohoto komplexního tématu, jež by si v České republice zasloužilo větší pozornost. Odborná práce s vězni je velice náročná na lidské, časové i materiální kapacity a bez znalosti skutečných účinků jednotlivých programů nelze zodpovědně rozhodovat o alokaci příslušných omezených zdrojů.

Nedílnou součástí výkonu trestu odnětí svobody by měla být příprava na propuštění, zejména u osob, u kterých lze vzhledem k délce uvěznění, osobnostním charakteristikám či socioekonomickému statusu očekávat, že přechod z věznice na svobodu nebude bez problémů. Kniha tuto problematiku rozebírá v samostatné kapitole. Větší pozornost pochopitelně věnuje podmíněnému propuštění z výkonu trestu jako formě předčasného ukončení pobytu ve věznici. Neopomínají ovšem ani složitou otázku možností a limitů reintegrace propuštěných odsouzených do společnosti.

Efektivita vězeňství je přímo závislá na kvalitě a motivaci lidí, kteří ve vězeňském systému pracují. Řada aspektů práce vězeňského personálu přitom zůstává veřejnosti obvykle skryta. Kniha tuto mezeru zaplňuje, když podává základní informace o procesu výběru vězeňských pracovníků, rozmanitých profesích, které ve vězeňství působí, i o odborném vzdělávání personálu. Velmi zajímavá, byť stručná, je podkapitola o rizicích spojených s prací ve vězeňství, včetně problematiky pracovního vyhoření.

Další z kapitol knihy je logicky věnována tématu kontroly vězeňského systému, zejména podmínek, za nichž jsou reálně vykonávány vazba, trest odnětí svobody či zabezpečovací detence. Autoři poskytují stručný přehled o významu takové kontroly a jednotlivých kontrolních mechanismech, jež ve vztahu k českému vězeňství fungují. Navazující kapitola shrnuje právní rámec vězeňství v České republice, od nadnárodních právních dokumentů, přes domácí právní úpravu, až po tzv. soft-law prameny. Součástí kapitoly je i výběr ze základní judikatury Evropského soudu pro lidská práva k problematice vězeňství.

Roli závěru obstarává kapitola, v níž editoři knihy formou vzájemné diskuse předkládají deset tezí k výhledům českého vězeňství, jež představují určité shrnutí některých poznatků z předchozích kapitol a zároveň úvahy editorů nad perspektivou českého vězeňského systému. Tento ne zcela obvyklý formát „závěru“ je vlastně osvěžením ke konci knihy, kdy se čtenáři nedostane souboru suše formulovaných moudrých, ale dynamických, interaktivních úvah tří odborníků, jež spíše než kategorické závěry nabízejí inspiraci k dalšímu zamyšlení. Kniha je doplněna seznamem základní literatury k tématu, v níž zájemci o hlubší poznání některého z aspektů, které publikace rozebírá, mohou nalézt mnoho dalších a podrobnějších informací.

Po přečtení knihy lze dojít k závěru, že autoři neměli v úmyslu stvořit striktně vědecké dílo, jež by si nejspíš našlo fanoušky jen v úzké skupině odborníků, kteří jsou v nějakém ohledu s vězeňstvím profesně spjatí. Spíše se asi chopili nadměru obtížného úkolu zprostředkovat velké množství svých znalostí o neobyčejně komplexním a rozsáhlém tématu vězeňství co možná nejširšímu okruhu čtenářů, kteří se rozhodli s touto problematikou nově seznámit, nebo své dosavadní vědomosti doplnit. Je patrné, že v zájmu čtivosti a spádu „děje“ knihy autoři na některých místech například nelpěli důsledně na dodržování přesné terminologie. Rovněž systematika řazení jednotlivých kapitol či spíše podkapitol je někdy poněkud překvapivá. Jako celek však kniha funguje. Myslím proto, že by výše zmíněný úkol mohla recenzovaná kniha velmi dobře splnit, a kromě toho, že je zdrojem velkého množství zasvěcených informací o stavu a vývoji vězeňství v (nejen) České republice, je možné ji vnímat i jako záslužný popularizační počín ve vztahu k širší veřejnosti. Ostatně, jak ukazují průzkumy veřejného mínění u nás i v zahraničí, mýty a stereotypy ohledně penitenciární problematiky jsou ve veřejnosti stále silně zastoupené.